

УДК 94(477+410)“1917/1921”

Ігор Дацків

УКРАЇНА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ДОБУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917–1921 РР.)

У статті проаналізовано зовнішню політику Великої Британії щодо України у 1917–1921 роках. Показано особливості відносин між Англією та українськими урядами в добу національно-визвольних змагань. Розкрито вплив політики Великої Британії на становлення та розвиток української державності.

Ключові слова: дипломатія, договір, переговори, Антанта, Україна, Велика Британія.

Вивчення українсько-британських відносин у добу національно-визвольних змагань 1917–1921 років має, насамперед, практично важливе значення, адже, щоб у майбутньому уникнути помилок минулого, доречно детально вивчити та проаналізувати як позитивні, так і негативні аспекти, досягнення та прорахунки двосторонніх відносин.

Проведення такого дослідження є доцільним не тільки в контексті історії Великої Британії та України, а й у контексті світової історії, оскільки еволюція українсько-англійських відносин у цей період значною мірою залежала від розвитку подій на міжнародній арені. Окрім того, у світі періодично відбуваються геополітичні зміни, що приводять до виникнення нових держав, перед якими постають проблеми утвердження на міжнародній арені шляхом налагодження двосторонніх відносин із провідними країнами на засадах рівності і міжнародного права.

Враховуючи актуальність даної проблеми, наукове і практичне значення, спираючись на досягнення попередніх дослідників та зважаючи на недостатній рівень її розробленості, поставлено за мету узагальнюючий, комплексний аналіз українсько-англійських відносин у 1917–1921 роках.

Для досягнення мети визначено такі завдання: з'ясувати міжнародні, політичні та військові передумови українсько-англійського зближення у революційну добу; вичленити основні етапи українсько-англійських відносин в зазначений період; визначити ступінь впливу політики Великої Британії на становлення української державності та утвердження України на міжнародній арені.

1917–1921 роки займають, передусім, особливе місце в історії самої України як період трагічних спроб українського народу здобути державність, намагаючись використати шанс в унікальній, і, водночас, надзвичайно несприятливій міжнародній ситуації.

Значну увагу у британській зовнішньополітичній концепції стосовно східноєвропейського регіону приділяли розв'язанню питання про зміцнення Східного фронту у війні проти держав Четвертного Союзу. Як зазначалось, “українське питання” у британській зовнішньополітичній концепції не виділялось в окрему проблему, а вирішення його пов'язувалось з розв'язанням військових питань та вирішенням “російського питання”. Тому доцільно звернути увагу на російсько-британські відносини у контексті українського питання.

Розглядаючи дану проблему, доречно відзначити опубліковані дослідження та мемуари провідних діячів українського національного руху, урядовців, дипломатів, військових – О. Шульгина [1], В. Винниченка [2], І. Мазепи [3],

М. Лозинського [4], А. Марголіна [5] та ін. У них відображено міжнародні обставини відродження української державності, формування зовнішньополітичних концепцій українських урядів і спроби їх реалізації. В цих працях не лише ґрунтовно викладено фактичний матеріал і збережено дух тієї драматичної епохи, але й використано важливі державно-політичні документи та епістолярії, частина яких на сьогодні втрачена.

Міжнародних відносин України 1917–1921 рр. радянські дослідники торкалися побічно. У радянській історіографії вивчення політичної ситуації 1917–1921 рр. окремо не проводилося, вона побіжно згадувалася лише в руслі єдиного всеросійського визвольного процесу. Усе, що не “вписувалося” у цю схему, автоматично оголошувалося невідповідним суспільному поступові. Боротьба за національну державність, якщо вона передувала в стратегії соціальним завданням, суперечила, як вважалося, більшовицькому курсові в революції і відповідно кваліфікувалася як націоналістична, антинародна.

На сьогодні маємо низку історіографічних праць сучасних вітчизняних вчених, присвячених аналізу основних етапів дослідження національно-визвольних боротьби 1917–1921 рр. Побіжно автори торкалися й питання про політику Англії щодо України. Вагомим доробком у висвітленні історії української радянської дипломатії стали праці І. Дацківа [6], В. Соловійової [7], Д. Веденєєва [8], Ю. Довганя [9], О.Кучика [10] та ін.

Листопадові події 1917 року у Петрограді й поступове поширення більшовицької влади на території Росії та її концентрація у центральних районах Росії поставили перед урядами держав Антанти низку проблем. Йшлося не лише про збереження Східного фронту взагалі, а й існування режиму більшовиків. Останній розширював свою територію і потенційно ставав ворожим не лише до військових планів Антанти, а й закликав до повалення правлячих режимів у буржуазних державах та встановлення там радянської влади.

Тому держави Антанти, які в цей час починають відігравати помітну роль у світі, змушені робити ставку на антибільшовицькі уряди, які утворились на території Росії, надавати їм підтримку у громадянській війні за владу.

З цією метою в урядових колах держав Антанти обговорювались питання, пов’язані зі стабілізацією Східного фронту для досягнення перемоги у війні та зміцнення російських небільшовицьких сил, які будуть використані для реставрації небільшовицької влади в країні. Саме це стало поштовхом до прийняття воєнним кабінетом Англії рішення про асигнування “антибільшовицьким російським урядам грошей у необхідних їм розмірах для продовження спротиву центральним державам у південно-східній Росії” [11, с. 220].

Британський уряд надіслав меморандум до французького уряду, в якому висловлювалось побажання залучити останню до цієї кампанії. У документі, зокрема, говорилось про те, що якщо французи візьмуть на себе фінансування воєнних сил в Україні, то Велика Британія знайде можливість профінансувати інші держави. Тут також висловлювалась надія, що цей крок підтримає уряд США. Крім фінансової допомоги, було порушене й питання про відправлення до місцевих армій своїх інструкторів та військових радників. Причому, надаватись така допомога повинна під виглядом співпраці, й щоб більшовики не вважали її за підготовку до військових акцій, спрямованих проти радянської Росії.

Меморандум було затверджено на засіданні воєнного кабінету 21 грудня 1917 р., а вже наступного дня він став предметом наради в Парижі на британсько-французькій зустрічі. Персональний склад учасників зустрічі свідчить про неабияку важливість її як для майбутнього Антанти, так і для антибільшовицьких сил Росії. Велику Британію представили воєнний міністр А. Мільнер, заступник міністра закордонних справ Р. Сесіль; Францію – прем’єр-

міністр Ж. Клемансо, міністр закордонних справ С. Пішон, головнокомандувач маршал Ф. Фош. Ініціатива Великої Британії знайшла своє втілення у підписаній 23 грудня 1917 року в Парижі конвенції між Англією і Францією про поділ зон впливу, за умовами якої Україна формально потрапила у французьку зону [12, с. 97].

Відтак, зрозумілим стає підґрунтя пропозицій Англії про надання фінансової допомоги урядові України, якщо він підтримає військові цілі Антанти та антибільшовицьку боротьбу. Такі пропозиції можна пояснити й широкими зв'язками як персональними, так і офіційними між представниками російських антибільшовицьких сил та урядовими колами Англії, які прагнули до поразки Німеччини у війні та повалення більшовиків. Чільне місце серед активних учасників цих стосунків посідали представники чи не найпотужнішої політичної сили в Росії – кадетської партії, члени якої займали досить високе становище не лише у суспільстві, а й у багатьох сферах економічного та політичного життя країни.

Незважаючи на величезні втрати у війні, скрутне становище, розруху, кадетська партія вперто наполягала на своєму гаслі: “Війна до переможного завершення!” Вона прагнула до втілення життєвих інтересів російської державності. При цьому передбачалась можливість зміцнити міжнародний авторитет, який похитнувся внаслідок поразок у Кримській та Російсько-японській війнах та зближення в “сердечному союзі” (Антанта) з “буржуазними демократіями”, що становили для кадетів взірць державного устрою. В результаті військових успіхів відкривалась можливість провести в державі радикальні реформи. Така програма кадетів, однак, наштовхувалась, з одного боку, на спротив і намагання більшовиків перебрати всю повноту влади на території Росії та припинити війну, а, з іншого, – суперечила національним прагненням народів, поневолених царською Росією [12, с. 97–98].

Отже, зрозумілий прохолодний характер британо-українських відносин наприкінці 1917 року, що мали для британців радше тактичний, аніж стратегічний характер. Це робилось, завдячуючи швидше антибільшовицькому характерові уряду УНР, аніж перспективам подальших взаємин.

Українському урядові було запропоновано фактично виконання кадетської програми через надання Україні фінансової допомоги для “переможного завершення війни” та відновлення російської державності. Визнання де-факто українського уряду до проголошення ним самостійності, яка була сприйнята прохолодно Англією і Францією, було одним з фрагментів врегулювання російського питання [12, с. 97–98].

Укладення Брест-Литовського миру між Українською Центральною Радою, більшовицькою Росією та державами Четвертного Союзу сприяло зміні міжнародної ситуації у контексті здійснення планів кадетської партії, які в багатьох позиціях були добре зрозумілими і співзвучними з програмами повоєнного устрою світу правлячих кіл Лондона, Парижа та Вашингтона.

Після виходу на міжнародну арену режиму більшовиків та наступне укладання ними Брестського миру з державами Четвертного Союзу, з одного боку, переорієнтація зовнішньополітичної стратегії Української Центральної Ради з Антанти на держави австро-німецького блоку, з іншого, зумовили низку наслідків [13, с. 24–25].

Втрата Східного фронту проти Німеччини, що значно погіршило воєнно-стратегічне становище Антанти, зумовила активний пошук сил, з допомогою яких правлячі кола Лондона прагнули повернути втрачене. Київ, який наприкінці 1917 – початку 1918 року подавав певні надії Антанті, невблаганним ходом подій був змушений укласти мир з її ворогами. Продовжуючи відстежувати події на Україні, керівництво Антанти знайшло силу, близьку їй по духу, в особі

Добровольчої Армії, яка не порушувала питань про розвал Росії і припинення воєнних операцій, а прагнула відновити могутню “єдину і неподільну”. Тому впродовж весни 1918 року не спостерігається будь-яких серйозних контактів між урядом України та Англії. Лише поодинокі повідомлення зарубіжної преси нагадували про існування “на території Росії” уряду П. Скоропадського у Києві. Власне лише факт зміни уряду, що відбувся 29 квітня 1918 року, знайшов своє відображення у деяких газетах Заходу. Щодо офіційних матеріалів, то слід зазначити, що серед загальної маси документів мало є таких, що стосуються безпосередніх стосунків уряду Англії з урядом України [14, с. 75–77].

Однак ставлення до України періоду гетьманства можна відобразити документом, датованим 2 червня 1918 року, віднайденим у архіві МЗС Великої Британії британським дослідником Д. Карком. У листі, направленому англійському послові у Швейцарії, серед інших інструкцій зазначалось: “Україна ніколи не буде визнана союзниками як незалежна держава, яка є під повним контролем Німеччини” [15, с. 211]. Тому зовсім не дивно, що в цей час вся увага західних дипломатів була прикута до подій навколо Добровольчої армії, а Україну вони не розглядали, як вартого уваги потенційного союзника.

Розрив дипломатичних відносин між Україною та Антантою після укладання Брест-Литовського миру – факт незаперечний. Однак уряди Антанти залишили деякі консульські установи, щоб захистити своїх громадян. На перший погляд, парадоксальне існування консульств держав двох військових блоків, очевидно, можна пояснити тим, що після вступу у війну США її підсумок був добре відомим усім політикам.

Безумовно, що консульські установи держав Антанти на території України не мали повноцінного дипломатичного статусу, а носили тільки характер представництв і відігравали інформаційну роль для своїх урядів, а також стояли на обороні інтересів громадян своєї держави. Відсутність офіційного визнання уряду гетьмана П. Скоропадського заперечувалась функціонуванням консульських установ в Україні. Тому можна висунути тезу про напівофіційний характер стосунків між Антантою і Україною, який не передбачав визнання (де-юре), а мав лише обмежений характер [12, с. 106].

Улітку 1918 р. гетьман П. Скоропадський, його уряд і зовнішньополітичне відомство вдалися до пошуків порозуміння з Антантою. Вони сподівалися відновити контакти з країнами Заходу, встановлені наприкінці 1917 р. й припинені за Брестськими угодами. Передбачалось на ґрунті розбудови стосунків забезпечити визнання України повноправним суб’єктом міжнародної політики.

Відзначимо активну і плідну діяльність посла в Болгарії О. Шульгина, якого всі знали як палкого прихильника орієнтації зовнішньої політики на Антанту, який налагодив ділові й дружні стосунки з дипломатами Англії. У доповідних записках до Києва він наголошував, що на стадії завершення війни необхідно активізувати контакти з країнами Антанти [16, арк. 51]. Все ж у вересні 1918 р. до Англії направлено дипломатичну місію на чолі з І. Коростовцем [17, с. 147].

Важливим чинником зміщення орієнтації зовнішньої політики у бік Антанти визнано участь української делегації під керівництвом І. Коростовця у конференції країн Антанти у Яссах на початку листопада 1918 р. [18, арк. 8–9]. У вербальній ноті до її учасників І. Коростовець наголошував, що Україна прагне зберегти свій суверенітет і налагодити тісне співробітництво з країнами Антанти, не претендуючи на її негайне визнання. На зустрічах і переговорах з послами Франції та Англії запевнялось про вимушену невідворотність підписання Україною Брестського миру за безвихідної ситуації, коли війська більшовицької Росії зайняли Київ, окупували значну територію держави і впроваджували свою владу. На жаль, країни Антанти не надали практичної допомоги, тому Україні

довелося звернутись до Центральних держав. Проте українській делегації не вдалося переконати альянтських представників [19, с. 274].

Між тим, ситуація на фронтах світової війни зазнавала радикальних змін: 26 вересня розгорнувся широкий наступ військ Антанти на Західному фронті. За умов неминучої поразки німецької армії на Заході вже 29 вересня вийшла з війни Болгарія, а невдовзі – Туреччина. У середині жовтня почався бурхливий процес розпаду Австро-Угорщини, на теренах якої утворилися такі держави, як Чехословаччина, Польща та Західноукраїнська Народна Республіка. 9 листопада в результаті революційних подій у Німеччині повалено кайзерівську монархію, а 11 листопада 1918 р. в Комп'єні було підписано перемир'я, яке означало завершення Першої світової війни. Німеччина визнала свою поразку і зобов'язалася вивести свої війська з окупованих територій, зокрема з України [19, с. 274–275].

Геополітична ситуація спонукала уряд П. Скоропадського терміново уживати всіх заходів для збереження незалежності. Та лише наприкінці жовтня німці розв'язали руки гетьманові Скоропадському у його пошуках порозуміння з Антантою. Щоправда, на початку жовтня Антанта вже розпочала виявляти інтерес до України [19, с. 275]. Звідси можна зробити висновок про те, що Україна, як державно-політичне утворення, перебувала під пильною увагою урядовців Англії і під час “німецької окупації”.

Впродовж доби гетьманства уряд П. Скоропадського вживав усіх можливих заходів, щоб забезпечити стабільність в державі. 14 листопада 1918 року П. Скоропадський підписав Грамоту про федерацію України з Росією.

Обіцянки Антанти про надання військової допомоги гетьманському урядові були запізнілими, оскільки не могли бути здійснені ані в часовому, ані в технічному розумінні. Після прийняття федеративної грамоти не лише різко впала популярність гетьмана, а й піднялось повстання, яке очолили колишні провідні діячі Центральної Ради – В. Винниченко, С. Петлюра, М. Шаповал та ін. Розкриваючи становище, що склалось, П. Скоропадський згадував, що німецьке командування, яке перебувало ще на Україні, могло надати військову підтримку гетьманові за умови вказівки про це союзників Антанти. Однак таке розпорядження могло бути віддане лише після прибуття до Києва її послів, а цей процес непомірно затягувався [12, с. 112]. Хоча важко сказати наскільки суттєвою у цій ситуації була б така допомога. Оцінюючи проросійське спрямування гетьманського уряду, слід зазначити, що оточений росіянами, гетьман продовжував відстоювати інтереси Української Держави. Однак низка помилок та нестабільність політичного життя перервали цей етап формування української державності. Падіння гетьманства відкрило новий етап в українській історії.

Після повалення Гетьманату в Україні склалася критична ситуація. Директорія відразу ж після приходу до влади зіткнулася з великими труднощами. Вона не мала ні союзників, ні підтримки ззовні. Україна виявилася оточеною з усіх боків. Проте з відновленням УНР активізувалась дипломатична діяльність українського уряду. Директорія УНР прагнула встановити двосторонні міждержавні контакти з якомога ширшим колом учасників зовнішньополітичного процесу, намагаючись здобути міжнародну підтримку у боротьбі за українську державність. Попри невизнання України де-юре, Директорії вдалося створити широку мережу дипломатичних представництв за кордоном [19, с. 288].

Аналізуючи геополітичну ситуацію в Європі наприкінці 1918 р. та причини невизначеності зовнішньополітичної орієнтації проводу України варто зауважити, що в ситуації відсутності контактів із Директорією УНР у грудні 1918 р. Антанта висадила в Одесі та інших чорноморських портах своє військо.

Цей несподіваний крок пояснювався рішенням західних держав-переможниць заблокувати поширення більшовизму. Але вони мали намір надати безпосередньо військову підтримку виключно антибільшовицьким силам Білої армії.

Проте вирішення проблеми порозуміння з тою чи іншою стороною практично не залежало від Директорії УНР. І перші спроби її дипломатичних місій виявилися невдалими не лише внаслідок неузгоджених дій політичного проводу, але й низки причин об'єктивного характеру, головним чином, ставлення країн Антанти і більшовицької Росії до України як незалежної держави [19, с. 288].

Попри те, що держави Антанти негативно ставилися до соціалістичних експериментів Директорії і вважали С. Петлюру небажаною фігурою, генерал д'Ансельм надіслав результати переговорів до Найвищої Воєнної Ради, очолюваної маршалом Ф. Фошем, сподіваючись, що вони будуть схвалені. Упродовж лютого 1919 р. український уряд вів переговори з представниками Антанти в Одесі щодо можливості визнання суверенності УНР та військової допомоги українській армії [20, арк. 13].

Водночас ставлення до Директорії та її політики в середовищі альянсу не було однорідним. 24 лютого між Директорією та Францією було досягнуто компромісу й укладено прелімінарну угоду про спільну боротьбу проти більшовиків. Натомість уряд Англії вкрай негативно сприйняв цей документ і 20 березня 1919 р. звернувся до МЗС Франції з протестом проти його підписання. Англійська сторона наголошувала, що “ідея незалежності України народилась у Німеччині... А відтак не відповідає цілям ні французького, ні британського урядів” [21, с. 138]. У промовах англійського прем'єр-міністра Д. Ллойд-Джорджа, виголошених в парламенті у березні-квітні 1919 р., все відчутніше звучали слова підтримки проводу Добровольчої армії [22, с. 63].

Помітним явищем в історії української дипломатії доби Директорії УНР стали наради керівників дипломатичних представництв УНР у зарубіжних країнах. Започаткування в червні–серпні 1919 р. такої форми “організаційно-роз'яснювальної роботи керівництва відомства закордонних справ УНР із главами дипломатичних представництв” зумовлювала низка об'єктивних і суб'єктивних чинників. По-перше, постійні зміни місця перебування Уряду Директорії УНР (Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський) ускладнювали його зв'язок через профільне відомство із зарубіжними дипломатичними представництвами, послаблювали контроль за їхньою діяльністю, що в свою чергу позначалося на міжнародному іміджі держави. По-друге, відсутність формального визнання дипломатичних представників УНР країнами їх акредитації змушувала урізноманітнювати діяльність (передусім – інформаційну задля пропаганди української ідеї) й зумовлювала потребу спільних консультацій. По-третє, напружена військово-політична ситуація в ряді європейських країн після завершення Першої світової війни не сприяла тісній взаємодії українських посольств і дипломатичних місій, що заважало повноцінному втіленню зовнішньополітичної концепції УНР. Відтак перші наради послів і голів дипломатичних місій в 1919 р. відбувалися поза межами державної території України радше з необхідності роз'яснення основних напрямів зовнішньої політики, обміну інформацією та посилення контролю за діяльністю українських дипломатичних представництв, ніж з усвідомленого бажання керівництва МЗС УНР запроваджувати нові форми дипломатичної діяльності [23, с. 341–347].

Попри неприхильну позицію лідерів Антанти українська дипломатія домагалась міжнародного визнання української державності. Важливим інструментом для цього була Паризька мирна конференція, у якій взяли участь 27 країн світу, що проходила під керівництвом Франції, Англії, США, Італії та

Японії. Звичайно, фактичний вплив на рішення конференції мали лідери трьох країн – Ж. Клемансо, Д. Ллойд-Джордж і В. Вільсон.

Крім проблем, пов'язаних з вільсонівською програмою мирного врегулювання у світі, підготовкою й підписанням мирного договору з Німеччиною, надзвичайно важливими були територіальні проблеми, визначення кордонів новопосталих держав. До таких належала польська проблема, пов'язана з виникненням Польської держави, незалежність якої була визнана великими державами, чого прагнула й УНР. З цією метою на Паризьку конференцію була відправлена делегація УНР, склад якої був визначений Директорією в січні 1919 р. [24, с. 108].

Варто відзначити, що інтерес до України та її боротьби за державність виявляли закордонні дипломати, акредитовані урядом УНР. В Україні продовжували свою діяльність консульські установи як країн Антанти (Великої Британії), так і нейтральних держав.

Після невдачі франко-українських переговорів уряд Директорії УНР більше уваги почав надавати двостороннім контактам із Великою Британією. Встановлення двосторонніх контактів із Великою Британією було одним з ключових завдань української дипломатії на міжнародній арені. Активна учасниця військово-політичного блоку Антанти, ця країна безпосередньо була зацікавлена у формуванні повоєнного ладу Європи. Англійська делегація на Паризькій мирній конференції відіграла важливу роль в утвердженні нового міжнародного порядку. Позиція Великої Британії багато в чому відрізнялася від поглядів її союзниць по блоку. Якщо Франція виступала за відновлення “єдиної та неділимної Росії” в довоєнних кордонах і пропагувала на конференції в Парижі ідею “сильної Польщі” як військово-політичної протизваги Німеччині, США, мало обізнані з “особливостями” європейської політики не бажали радикальних змін в Європі.

Позиції Великої Британії щодо новопосталих держав на теренах Російської імперії багато в чому збігалися з переконаннями впливових чиновників в Італії. Вони, зокрема, вже менше зважали на посилення російського впливу на азійському континенті після появи самостійних держав у Східній Європі, їх більше непокоїла загроза поширення більшовицьких ідей. У свою чергу, Україну цікавили торговельно-економічні взаємини, насамперед, з Англією, яка продовжувала зберігати широкий вплив як колоніальна держава, що відкривало доступ українським товарам не лише на європейський, а й світовий ринок [7, с. 185–187].

2 січня 1919 р. постановою Ради Народних Міністрів УНР було засновано українську надзвичайну дипломатичну місію у Великій Британії, на чолі якої призначено одного з провідників української соціал-демократії М. Ткаченка. Однак його призначення на посаду фактично не відбулося. Слід зазначити, що М. Ткаченко займав відверту антиантантівську позицію, був прихильником порозуміння з радянською Росією. Тож призначення його головою дипломатичного представництва в провідній державі Антанти могло означати лише повний провал будь-якого переговорного процесу з цією країною. Головою місії УНР у Великій Британії 18 січня 1919 р. було призначено М. Стаховського, одночасно затверджено і склад місії [25, арк. 30].

Провід УНР не втрачав надії привернути на український бік впливових англійських політиків та фінансистів. Щоб поширити об'єктивну інформацію про національно-визвольний рух в Україні, уряд відрядив до Англії одного з найбільш досвідчених українських дипломатів, члена делегації УНР на Паризькій мирній конференції А. Марголіна. Прибувши до Лондона він зустрівся з міністром закордонних справ Великої Британії. У своїх спогадах дещо згодом з цього приводу писав, що до його приїзду в Англію МЗС цієї країни всі відомості

про український національний рух та події в Україні брав “від російських реакційних кіл”. Тому сподіватись на позитивне ставлення до УНР з боку офіційного Лондона, за його словами, було досить складно [26, с. 156]. 31 травня 1919 р. українські дипломати зустрілися з референтом з українських питань при департаменті розвідки Р. Ліпером і передали йому вірчі грамоти УНР. Англійський урядовець досить високо оцінив національну свідомість та державницькі устремління в Східній Галичині, тобто ЗО УНР, і дещо скептично відізвався про соціалістичні експерименти уряду Б. Мартоса. Коментуючи можливість встановлення офіційних дипломатичних відносин, Р. Ліпер категорично заявив, що для цього серйозною пересторогою є російські кола, які “будуть проти признання” Англією УНР, і можуть звернутися за підтримкою німців, тому англійська сторона не бажає для себе такої “неприємної перспективи” [27, арк. 8–13].

Майже протягом півроку українські дипломати марно намагалися змінити невідповідний для України стан справ. Проте і надалі офіційний Лондон продовжував ігнорувати українське дипломатичне представництво. Лише в середині липня раднику представництва УНР вдалося зустрітися із секретарем англійського МЗС Дж. Грегорі. 15 серпня 1919 р. за станом здоров'я був звільнений М. Стаховський, який передав справи місії Я. Олесницькому. Останній доклав чималих зусиль для зміни негативного іміджу України в очах британських політиків, бізнесменів та фінансистів. Через півроку новий голова місії УНР в Лондоні А. Марголін дуже високо оцінив роботу Я. Олесницького та радника М. Вашніцера, які, за його словами, “робили весь час честь державі” [28, арк. 5].

Українські дипломати шукали посередництва держав Антанти, насамперед, Великої Британії для досягнення політичного та військового компромісу з Добровольчою армією. Англійські політичні кола не виключали можливості встановити дипломатичні відносини з Україною як незалежною державою і зауважували її в розробці своєї зовнішньополітичної стратегії.

3 листопада 1919 р. при дипломатичній місії УНР у Великій Британії було створено “Комітет союзу Ліги народів”, який очолив Я. Олесницький. Головне завдання, яке покладалося на українських дипломатів, – співпраця з Лігою націй та англійськими дипломатами, які входили до її складу для подальшого розв'язання українського питання й реалізації українського суверенітету.

Наприкінці 1919 – навесні 1920 р. українські дипломати у Великій Британії провели серію зустрічей з впливовими політичними діячами та урядовцями цієї країни, домагаючись членства УНР в Лізі націй. Неоднозначним було ставлення і різних політичних кіл Великої Британії до подій в Україні. Зокрема, МЗС виступало за співпрацю УНР з Добровольчою армією, тоді як голова цього відомства Д. Ллойд-Джордж не виключав, що у випадку, коли український народ досягне перемоги над більшовиками, Велика Британія визнає його незалежність. А. Марголін досить оптимістично оцінював такі настрої в британському уряді, підкреслюючи позитивні зрушення на користь української республіканської влади [26, с. 239].

Новий голова українського дипломатичного представництва досить розсудливо оцінював перспективи зовнішньополітичної діяльності українських урядів, він намагався спрямувати провід на виправлення помилок у цій сфері. В одному з листів до С. Петлюри А. Марголін окреслив головні причини, через які Україні не вдалося досягнути порозуміння з Антантою в цілому й Великою Британією, зокрема [29, арк. 17].

Після того, як А. Марголін очолив українську дипломатичну місію у Великій Британії, її діяльність набрала систематичнішого характеру. Значного розширення набули представницькі функції в цій державі. Звіти місії

демонструють детальний аналіз усього спектру політичної ситуації у Великій Британії, характеристики можливостей для порозуміння з тією чи іншою партією, рекомендації уряду для пошуку союзників серед політичних діячів та торгово-фінансових кіл тощо. Значні перспективи для України він бачив в орієнтації на Велику Британію, яку вважав “єдиною солідною базою нашої закордонної політики” [27, арк. 30]. А. Марголін не лише пропагував цю ідею співробітництва з Англією серед політиків, урядовців та фінансистів, а й послідовно намагався переконати український провід уважніше ставитися до розвитку взаємин з Великою Британією.

У спогадах А. Марголіна чимало цінної інформації про його діяльність на чолі української місії в Лондоні, її склад, фінансування тощо. Оцінюючи стан справ у англо-українських відносинах за часів роботи свого попередника, А. Марголін зазначав, що для України це був “несприятливий час”. “Британський уряд зі звичною для англійців послідовністю підтримував Денікіна, – наголошував він у своїх спогадах. – В таких умовах ніякі, навіть найдіяльніші, співробітники не могли рушити справу України з мертвої точки” [26, с. 157]. На думку А. Марголіна, поразка Добровольчої армії та посилення суперечностей у середовищі країн Антанти щодо політики в Центральній та Східній Європі відкривали перед українськими провідниками більш прихильного ставлення до “українського питання” на міжнародній арені. Він, зокрема, рекомендував переглянути питання зовнішньої політики, щоб виправдати очікування британських політичних кіл. У першу чергу, на думку дипломата, слід було зосередитися на звільненні чорноморських портів від більшовицьких військ та встановленні торговельно-економічних зв'язків з Великою Британією, що значною мірою сприяло б налагодженню дипломатичних контактів [26, с. 236].

Окрім того, у спогадах А. Марголіна також чимало важливої інформації про ставлення сіоністських організацій Великої Британії до України, з якими він не лише тісно співпрацював, а й намагався через них вплинути на європейську громадськість з метою популяризації ідеї незалежної української державності. Як він згадував, “політика сіоністів у Лондоні була пов'язана в цей час з тією течією в Англії, яка відносилася вороже до створення окремих держав на місці колишньої Росії” [26, с. 210].

На початку квітня 1920 р. А. Марголін репрезентував Україну на міжнародній конференції у Сан-Ремо, під час якої зустрівся із багатьма представниками політичної еліти країн Антанти. Зокрема, він обговорив перспективи розвитку українсько-англійських двосторонніх контактів з англійським дипломатом Ф. Керром. Останній на прохання А. Марголіна надати Україні збройну допомогу у боротьбі із більшовицькими військами відповів, що його країна вважає помилкою надання підтримки генералу А. Денікіну і тому, хоч і “має...симпатії” до українського руху, вважає, що народ має “доказати своє бажання бути самостійним...” [30, арк. 16].

Український уряд все частіше залишав без уваги пропозиції та рекомендації А. Марголіна. 16 липня 1920 р. він подався до демісії, мотивуючи це тим, що “не в змозі продовжувати в Англії свою роботу надалі, поки не зміниться наша політика” [26, с. 33]. Проте не зважаючи на відставку, А. Марголін продовжував відстоювати інтереси українського народу за кордоном, працював у міжнародних організаціях і одночасно юрисконсультом МЗС УНР (без оплати праці).

Після обрання до парламенту лідера англійських лібералів Асквіта А. Марголін чекав рішучої зміни політичного курсу Англії на користь України. Цьому значно сприяли приватні контакти М. Вашніцера та А. Марголіна з впливовим лейбористом І. Зангвілем, який одночасно тісно співпрацював з міжнародними єврейськими організаціями. Останній, у свою чергу, докладав

значних зусиль для популяризації української справи серед англійських лейбористів та промисловців [29, арк. 37–49].

Однак, політичні кола Великої Британії неоднозначно сприймали можливість існування незалежної України. Головний ідейний натхненник та організатор військового втручання Антанти в антибільшовицьку боротьбу, В. Черчіль, припускав можливість компромісу з українським національно-визвольним рухом в інтересах російських білогвардійців [32, с. 282]. Загалом, В. Черчіль підтримував генерала А. Денікіна. Українці були для нього “німецькими агентами”. У разі потреби він погоджувався допомагати Україні, але лише у складі Російської Федерації. Більшість англійських дипломатів скептично ставилися до того, що українці здатні збудувати власну державу і були більше переконані у швидкому відродженні Росії. Вони побоювалися того, що у разі незалежності України Росія втратить вихід до Чорного моря і послабить свої позиції у Східній Європі. За таких обставин “Росія ніколи не погодиться, щоб її було відрізано від Чорного моря. Коли б ми вас признали, то Росія пішла б на союз з Німеччиною. Багато легше установити федеративні зносини”, – заявляв головний референт Міністерства закордонних справ Великої Британії в українських справах Р. Ліпер українським представникам [28, арк. 10].

Загалом значні спроби українських дипломатів добитися міжнародно-правового визнання України і заручитися підтримкою Великої Британії закінчилися безрезультатно. Англія не виявила великого зацікавлення “українським питанням”. Головним для неї було збереження статусу-кво в Європі, утвореного версальською системою. “Українське питання”, на думку офіційного Лондона, могло стати чинником дестабілізації, який міг бути використаний Німеччиною в її реваншистських планах. Велика Британія, як і інші держави Антанти, проігнорувала законне право українського народу на державну самостійність і соборність його земель.

Список використаних джерел

1. Шульгин О. Політика: Державне будівництво України і міжнародні справи. [Текст] / О. Шульгин. – К., 1918. – 111 с.; Шульгин О. Початки діяльності міністерства закордонних справ України [Текст]: спогади / О. Шульгин // Розбудова держави. – К., 1993. – № 1. – С. 22–24.
2. Винниченко В. Відродження нації. Заповіт борцям за визволення [Текст] / В. Винниченко. – К.: КНИГА РОДУ, 2008. – 800 с.
3. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції, 1917–1921 [Текст]: (спогади): в 3 т. / І. Мазепа. – Прага: Пробоем, 1942. – Т. 1: Центральна Рада, Гетьманат, Директорія. – 1942. – 210 с. – Т. 2: Кам’янецька доба. Зимовий похід. – 1942. – 232 с. – Т. 3: Польсько-український союз. Кінець збройних змагань. – 1943. – 231 с.
4. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920 [Текст] / М. Лозинський. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1970. – 228 с.
5. Марголін А. На берегах туманного Альбіону [Текст] / А. Марголін // Україна дипломатична. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 315–319; Марголін А. Україна и политика Антанти [Текст]: записки єврея и громадянина / А. Марголін. – Берлін: С. Ефрон, 1934. – 397 с.; Марголін А. Україна и политика Антанти [Текст] / А. Марголін // Революція на Україні: По мемуарах белых. – М.; Ленінград: Госиздат, 1930. – С. 359–392.
6. Дацків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр.: [Монграфія] / І. Б. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2009. – 520 с.; Дацків І. Б. Брест 1918: європейський прорив України: [Монграфія] / І. Б. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2008. – 254 с.
7. Соловійова В. В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. [Текст] / В. В. Соловійова. – К.; Донецьк, 2006. – 394 с.
8. Веденєєв Д. В. Дипломатична служба Української держави, 1917–1923 роки [Текст] / Д. В. Веденєєв. – К.: Нац. акад. СБУ, 2007. – 261 с.
9. Довган Ю. Л. Зовнішня політика Великобританії стосовно ЗУНР у вітчизняних джерелах та історіографії [Текст] // Ю. Л. Довган / Галичина: науковий і культурно-просвітній краснорічний часопис. – Івано-Франківськ, 2001. – № 7. – С. 159–163.; Британська активність у Східній Галичині під час українсько-польського протистояння у 1919–1920 рр. [Текст] // Ю. Л. Довган / Україна соборна. Збірник наукових статей. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – Вип. 2. – Ч. 3: Історична регіоналістика в контексті соборності України. – С. 326–336.
10. Кучик О. С. Союзницька інтервенція на Україні (1918–1919) [Текст] / О. С. Кучик. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 1999. – 69 с.
11. Gilbert M. Winston S Churchill

[Text] / M. Gilbert – Vol. 4: 1916–1922. – London, 1975. – 340 p. 12. *Кучик О. С.* Україна в зовнішній політиці Антанти (1917–1920 рр.) [Текст]: Дис. ... канд іст. наук: 07.00.01/ О. С. Кучика. – Львів, 2001. – 233 с. 13. *Дацків І.* Дипломатичні відносини Української Центральної Ради з країнами Антанти [Текст] // І. Дацків / Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”. – Тернопіль, 2010. – № 4. – С. 21–26. 14. *Покровська І.* Українсько-британські відносини за часів правління гетьмана Скоропадського та Директорії [Текст] / І. Покровська, Ю. Хорошилова // Політика і час. – 1995. – № 5. – С. 73–78. 16. *Kark J.* British policy toward Ukrainian Statehood / J. Kark. – Munich: Ukrainian Free University, 1970. – 338 p. 17. *ЦДАВО України.* – Ф. 3766. Міністерство закордонних справ Української Держави. – Оп. 3. – Спр. 9. – Арк. 83. 18. *Дорошенко, Д.* Історія України, 1917–1923 [Текст] / Д. Дорошенко. – Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 р. – 2-е вид. – Нью-Йорк: Булава, 1954. – 424, LXXXVI с. 19. *ЦДАВО України.* – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 16. 20. *Дацків І. Б.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр.: [Текст] / І. Б. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2009. – 520 с. 21. *ЦДАВО України.* – Ф. 1429. Фонд канцелярії Директорії УНР. – Оп. 5. – Спр. 13. – Арк. 112. 22. *Табачник Д. В.* Україна на шляху у світ. Керівники зовнішньополітичних відомств України в 1917–1996 рр. / Д. В. Табачник. – К.: Українська Академія державного управління при Президентові України, 1996. – 362 с. 23. *Макарчук О. Г.* Політика Франції, Великобританії та США щодо України (1918–1921 рр.) / О. Г. Макарчук, В. С. Макарчук // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Серія: держава та армія. – Львів, 2000. – № 408. – С. 60–66. 24. *Дацків І. Б.* Структура і діяльність зовнішньополітичного відомства Директорії УНР [Текст] / І. Б. Дацків // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К.: “Рада”, 2008. – Т. XXII. – С. 337–354. 25. *Борщак І. Я.* Як була організована Мирова конференція 1919 р. / І. Борщак // Альманах , “Червоної калини”. – Львів, 1939. – С. 104–114. 26. *ЦДАВО України.* – Ф. 1065. Фонд Ради Народних Міністрів Директорії УНР. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 186. 27. *Марголін А.* Украина и политика Антанты [Текст]: записки еврея и гражданина / А. Марголін. – Берлин: С. Ефрон, 1934. – 397 с. 28. *ЦДАВО України.* – Ф. 3696. Фонд Міністерства Закордонних справ УНР. – Оп. 2. – Спр. 286. – Арк. 98. 29. *ЦДАВО України.* – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 94. – Арк. 34. 30. *ЦДІА у м. Львові.* – Ф. 360. Старосольський Володимир-Степан, адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор (1878–1942). – Оп. 1. – Спр. 150. – Арк. 167. 31. *ЦДАВО України.* – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 121. – Арк. 83. 32. *Ллойд-Джордж Девід.* Правда о мирных договорах [Текст] / Дэвид Ллойд-Джордж. – М.: Наука, 1957. – Т. 1. – 536 с.

Игорь Дацків

УКРАИНА ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ВЕЛИКОЙ БРИТАНИИ ВО ВРЕМЯ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ СОРЕВНОВАНИЙ (1917–1921 ГГ.)

В данной статье проанализирована внешняя политика Великой Британии относительно Украины в 1917–1921 году. Показаны особенности отношений между Англией и украинскими правительствами во время национально-освободительных соревнований. Раскрыто влияние политики Великой Британии на становление и развитие украинской государственности.

Ключевые слова: дипломатия, договор, переговоры, Антанта, Украина, Великая Британия.

Ihor Datskiv

UKRAINE IN THE FOREIGN POLICY OF GREAT BRITAIN IN THE TIME OF NATIONAL LIBERATION PERIOD (1917–1921)

This article analyzes the foreign policy of Great Britain to Ukraine in 1917–1921 years. Show features of the relations between England and the Ukrainian government a day of national liberation movements. Reveals the impact of UK policy the formation and development of Ukrainian statehood.

Key words: diplomacy, treaty, negotiations, Antanta, Ukraine, Great Britain.